

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкриваються особливості та рівні комунікативної активності дітей старшого дошкільного віку у їх стосунках з вихователем. Вказано на фактори, що зумовлюють комунікативну активність дошкільнят.

Підготовка вихователя до роботи з розвитку комунікативних умінь дітей дошкільного віку є однією із стрижневих проблем дошкільного виховання. Її актуальність зумовлюється пріоритетними напрямками Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Комплексними заходами щодо всебічного розвитку і функціонування української мови», спрямованими на модернізацію дошкільної освіти, оновлення змісту, вдосконалення форм, методів і технології навчання дітей рідної мови, розвитку культури мовлення та мовленнєвого спілкування.

Людина – істота соціальна. З перших місяців життя вона відчуває необхідність у спілкуванні з іншими людьми і постійно розвивається – від потреби в емоційному контакті до глибокого особистісного спілкування і співпраці. Ця обставина визначає потенційну безперервність спілкування як необхідну умову життєдіяльності. Спілкування є складною і багатогранною діяльністю особистості, потребує специфічних знань і умінь, якими людина оволодіває в процесі засвоєння соціального досвіду, накопиченого попередніми поколіннями. Високий рівень комунікативності становить запоруку успішної адаптації людини до будь-якого соціального середовища, що визначає практичну значимість формування комунікативних умінь з раннього дитинства.

У цьому контексті спілкування і його значення для розвитку особистості є надзвичайно важливою проблемою, яка вимагає ґрунтовних наукових досліджень. Цінність дошкільного віку і відношення до нього як до унікального періоду розвитку особистості зумовлює завдання розширення можливостей кожної дитини для компетентного вибору свого життєвого шляху, який буде визначатися особистісною орієнтацією на іншу людину, усвідомленістю в правилах застосування спілкування, активністю в різних видах діяльності. Особливо складна проблема – спілкування хлопчиків та дівчаток дошкільного віку. Причина цього полягає у відсутності у дітей елементарних комунікативних навичок, що є наслідком недостатньої уваги батьків і педагогів до питань розвитку комунікативних здібностей своїх вихованців

В основі багаточисленних публікацій, що були присвячені вказаній проблемі, лежить концепція діяльності, розроблена А. М. Леонтєвим, В. В. Давидовим, Д. Б. Ельконіним, А. В. Запорожцем та ін. Беручи її за основу, М. І. Лісіна, А. Г. Рузьська, Т. А. Репіна розглядають спілкування як комунікативну діяльність. Комунікативні уміння сприяють психічному розвитку дошкільника, впливають на загальний рівень його діяльності (З. М. Богусловська, Д. Б. Ельконін), значення сформованості комунікативних умінь стає більш очевидним на етапі переходу дитини до навчання в школі (М. І. Лісіна, А. Г. Рузьська, Т. А. Репіна, В. А. Петровський). У психолого-педагогічних дослідженнях зазначається, що це визначається змістом і характером спілкування з вихователем (М. І. Лісіна, В. А. Петровський), з батьками (З. М. Богусловська, С. В. Корницька), відношення з однолітками (Л. М. Башлакова, А. О. Рояк), діяльністю і досяганням успіхів у ній (Р. С. Буре, Р. Б. Стеркіна), культурою спілкування (Т. А. Антонова, С. В. Петріна).

Метою статті є висвітлення проблеми комунікативної активності дітей старшого дошкільного віку в їх стосунках з вихователем.

У дошкільному віці серед контактів дитини з людьми, які її оточують, значне місце посідає спілкування з вихователем у дошкільному навчальному закладі. Характер та інтенсивність цього спілкування визначаються як активністю дитини, так і соціальним середовищем, наявністю відповідних умов. Активність у спілкуванні зі старшими вважають одним із показників не лише повноцінного розвитку особистості, а й емоційного благополуччя, душевного комфорту, радості від індивідуальної дії і т. д. Якщо дитина дошкільного віку

повністю реалізує природну потребу постійного контактування з дорослим (прагне домогтися прихильності, привернути його увагу до себе), це свідчить про те, що психічно й соціально вона розвивається нормально. Але якщо з певних причин (наприклад, змінилося звичне середовище, у присутності дітей висловлюється стурбованість з приводу різних життєвих проблем тощо) дитина замикається у собі, уникає зустрічей, стає малоактивною, скутою, невпевненою, це вже треба розглядати як тривожний симптом, що засвідчує чи то її нездужання, емоційний дискомфорт або навіть початок деформації особистості. Успіх у досягненні взаєморозуміння з педагогом залежить насамперед від того, як дитина виявляє себе, своє ставлення, бажання спілкуватися з ним, тобто від комунікативної активності. Показниками її є: ініціативність у спілкуванні з вихователем (маються на увазі всі самостійні дії стосовно нього, спрямовані на встановлення контактів); інтенсивність спілкування (частота звертань з власної ініціативи); наполегливість (домагання прояву ставлення до того, що вона робить).

Щоб одержати дані, які характеризують індивідуальні особливості зазначених якостей, потрібні тривалі спостереження за дітьми протягом дня, а особливо – під час прогулянок на гральному майданчику та під час самостійної художньої діяльності. Адже тут діти найбільш розкуті, їх діяльність вихователем не регламентується. Різні рівні комунікативної активності дошкільників проявляються в неоднаковому ставленні до спілкування з вихователем; у різній мірі їхньої індивідуальності в цьому процесі (інтенсивності й наполегливості); у мотивації спілкування; у своєрідності застосовуваних емоційно-виражальних засобів спілкування.

Таких рівнів три. Високий – дитина постійно активно спілкується з дорослим, висловлює своє зацікавлення, бажання і готовність контактувати з ним, вдається до різних способів привернути його увагу. Загальна кількість таких контактів у два рази більша, ніж в інших дітей. Спонукальні мотиви цього найрізноманітніші, в них бачиться прагнення до взаємодії всіх видів – ділової, пізнавальної, особистісної.

Середній рівень комунікативності – ініціатива у спілкуванні належить дорослому, дитина не відмовляється від цього, хоча й не висловлює особливого зацікавлення. Потребу поспілкуватися задовольняє, контактуючи з однолітками.

Низький рівень – ініціатива у спілкуванні належить дорослому, дитина не виявляє бажання, готовності вступати з ним у контакт, навмисне уникає його.

Варто вказати на ще одну складову цього процесу – вміння дитини проявити себе, свої переживання. Необхідність передати відтінки свого ставлення спонукає її добирати найбільш виразні засоби, постійно спрямовані на те, щоб залучити дорослого до взаємодії. А педагогу вони дають змогу краще розібратися в особливостях поведінки вихованців і відповідно впливати на них.

Варто розрізнити експресивні можливості дитини, коли вони є засобом прояву її ставлення до педагога і є засобом впливу на нього. Рівень розвитку експресії кожного дошкільника можна вивчати як у звичайних умовах спілкування з вихователем у дитячому садку, так і через реалізацію потреби дістати розуміння з його боку. Для цього треба використовувати спеціальні ситуації, щоб з'ясувати, як малюк домагається своєї мети, реалізуюче бажання «я хочу». Необхідно фіксувати засоби, які він використовує для того, щоб відстояти своє бажання, наприклад: вихователь не дає йому якусь іграшку, предмет або, навпаки, пропонує взяти.

Спостереження показують, що міміка обличчя стає виразнішою, коли дитина хоче домогтися чогось, відчуває гостру потребу в чомусь. Ситуації, в яких вона не змогла виявити свої переживання, спонукають її оволодівати поряд із загальноприйнятими експресивними еталонами й тими засобами, якими ще не користувалася.

Як правило, у комунікативно активних дітей емоційно-виражальні можливості набагато яскравіші, ніж у пасивних або замкнутих. Їхні контакти з вихователем здійснюються не лише словесно, а й за допомогою виразної міміки, завдяки чому реалізується добре розвинена потреба у взаємодії. Для таких дошкільників характерна активна орієнтація на педагога, вони наполегливо намагаються залучити його до своєї діяльності, заводять розмови на різні теми. Тут присутній розрахунок на відповідальну поведінку дорослого – його оцінку, ставлення до них, до їхніх дій. Власне ставлення до вихователя вільне, доброзичливе, зацікавлене.

Спілкування з вихователем малокомунікативних дітей скуте, невпевнене і зводиться загалом до звертання за інформацією, за посередництвом у задоволенні ситуативних інтересів;

особистісні мотиви посідають незначне місце. Характер взаємодії з дорослим визначається переважно його активністю у задоволенні потреб, а не інтересом до нього особисто і спілкування з ним. Контакт лише мовний, без експресивно мімічних засобів.

Неактивні, замкнені діти не вміють і не хочуть проявити себе, не роблять жодного кроку назустріч вихователю й у здійсненні своїх бажань щонайменше орієнтуються на нього та його ставлення [1].

Отже, як бачимо, дошкільники у процесі спілкування з педагогом показують неоднакові рівні комунікативної активності. По-різному домагаються вони і його прихильності. Ініціативні, товариські прагнуть широкого і всебічного спілкування, спонукають постійно спостерігати за ними, реагувати на різноманітні дії. Оцінки вихователя, його зацікавлене ставлення до того, що роблять вихованці, дають змогу дітям краще орієнтуватися у навколишньому. Таке взаємне спілкування, позитивно забарвлені контакти сприяють розвиткові ще більшої комунікативності. Оскільки діти дошкільного віку, постійно виливаючи на вихователя, домагаються уваги, тепла, це зміцнює їхню власну прив'язаність до нього. Втягуючи дорослого у свою діяльність, вони активізують цим і його самого, що розширює, збагачує досвід розуміння педагога, віднаходження з ним спільної мови.

Вихователь дошкільного навчального закладу є для дитини носієм загальнолюдських вимог, правил, оцінок (висловлює заохочення, зауваження, заборони). Тому на основі життєвого досвіду взаємин з ним формуються визнання чи невизнання його, довіра чи недовіра до нього і його оцінного ставлення, любов чи страх, вміння висловити йому свої почуття, свою прив'язаність, бажання ділитися своїми радощами і невдачами.

Активність як з боку дітей, так і з боку дорослого сприяє кращому взаєморозумінню у процесі спілкування. Коли ж комунікативна здатність у дошкільників слабка, це ускладнює спілкування з людьми, які їх оточують, що, відповідно, породжує замкнутість, неконтактність, вузьку вибірковість. Спостереження і практика свідчать, що тільки завдяки двостороннім контактам, за яких дитина відчуває себе об'єктом уваги і поваги, формується позитивне ставлення до оцінки і впливу, а з цим – доброзичливість, комунікативність. І навпаки – відсутність емоційної співзвучності, очікування холодного, байдужого ставлення вихователя гальмують активність, спрямовану на те, щоб заслужити його схвалення, його прихильність.

Встановлено: комунікативна активність, спонукаючи дітей спілкуватися з дорослими, залежить від багатьох факторів. Має значення, як складалося спілкування дитини на попередніх етапах розвитку, наскільки вона відчуває потребу в тому, щоб виявити себе і щоб дорослий розумів її, а також наскільки характер спілкування з ним дає змогу для прояву активності й ініціативи [4, 145].

У практиці виховання дуже важливо, щоб педагог не тільки стимулював активність дошкільників, а й хотів і був готовий розділити їхні переживання, стати для них джерелом радощів.

Точне визначення рівня комунікативної активності дітей дошкільного віку допоможе виробити щодо кожного відповідну стратегію спілкування. Але насамперед педагог повинен пам'ятати, що абсолютна більшість дітей відчуває гостру потребу в увазі дорослого і хворобливо переживає дефіцит її. Неувага бентежить дитину, ображає так само, як і несправедливість, змушує усамітнюватися, відходити від контактів.

Отже, спільна діяльність, якою є спілкування, неможлива, якщо один із учасників проявляє пасивність. Цей процес взаємний, тому вихователю не варто чекати, доки активність дитини спонтанно проявиться у ході спілкування, а потрібно заохочувати її, змінювати своє ставлення до малоактивних, неконтактних, насичуючи його ласкою, теплом. Мета такої зміни – зробити об'єктом уваги замкнутої дитини чуйність, приязнь до неї дорослого.

Доброзичливість, увага вихователя долають скутість, некомунікабельність дитини. Переборюючи сором'язливість, дитина починає проявляти інтерес до дорослого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галигузова Л. Н., Смирнова Е. О. Ступени общения от года до семи лет. – М.: Просвещение, 1992. – 143 с.
2. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Науково-методичний посібник / Наук. ред. О. Л. Кононко. – К.: Дошкільне виховання, 2003. – 243 с.

3. Кононко О. Л. Життєва компетентність – стратегія дошкільного виховання // Дошкільне виховання. – 1999. – № 5.
4. Лисина М. И. Общение, личность и психика ребенка / Под. ред. А. Г. Ружской. – Москва-Воронеж, 1997. – 384 с.